

Husvéth András

**„Volt egyszer egy Monarchia”
2018. június 1., Hajdúnánás
(konferenciabeszámoló)**

A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és Hajdúnánás Város Önkormányzata partneri együttműködése nem újkeletű. Ahogyan Szólláth Tibor polgármester köszöntőjében is kifejtette, 2018. június 1-jén már hetedik alkalommal került megrendezésre a város és az egyetem közös tudományos konferenciája, mely a „Város és vidék” rendezvénysorozat újabb állomásaként ez alkalommal a „Volt egyszer egy Monarchia” cím jegyében az egykori Osztrák-Magyar Monarchia történetének különféle aspektusait idézte fel a hallgatóságnak. A minden évben egy-egy központi téma köré szerveződő előadások a magyar vidék történetének különböző nézőpontokból történő vizsgálatát vállalják, a szűkebb térségen mindig túlmutatva.

A rendezvény plenáris előadásában *Barta János* (professor emeritus, DE BTK Történelmi Intézet) a Monarchia mezőgazdasági művelési szintjeit vizsgálta az alpesi típusú tejgazdálkodás és a transzhumáló állattartás között, a 19. század végén és a 20. század elején. Felvázolta a birodalom történeti-földrajzi-kulturális-gazdasági és nemzetiségi sokféleségét, valamint azt a törekvést, mellyel az erős mezőgazdasági népesség jogi egyenlőtlenségét az 1848 utáni törvények igyekeztek orvosolni, a jogszabály végrehajtása azonban a különbségek további erősödéséhez vezetett azért, hogy amíg az örökös tartományok birtokosai jelentős kárpótlást kaptak, így fejleszthették, modernizálhatták gazdaságaikat, addig Magyarországon a részletekben fizetett, elhúzódó kárpótlási rendszer miatt a birtokosok tőke nélkül maradtak, a modernizáció elmaradt. Míg az Osztrák-Magyar Monarchia nyugati végein a svájci típusú agrárgazdálkodás típusa volt megfigyelhető, addig keleten sokkal ősbibb állattartási forma konzerválódott, a magyar mezőgazdaság pedig valahol a kettő között helyezkedett el. A mezőgazdaság modernizálására törekedtek a korszak kormányzatai, értek is el sikereket, elsősorban a mezőgazdasági oktatás és az állategészségügy területén, tartós fellendülés eléréséhez azonban kevésnek bizonyult a rendelkezésre álló idő.

A Monarchia egyik legsúlyosabb problémakörét, a nemzetiségi ügyet vizsgálta előadásában *Brenner Koloman* (hab. egyetemi docens, ELTE BTK Germanisztikai Intézet), melyben arra a kérdésre kereste a választ, vajon az Osztrák-Magyar Monarchia halálos ítélete, vagy alapvető jellemzője volt-e a nemzetiségi kérdés? Az 1868-as nemzetiségi törvény vizsgálata azonban nem értelmezhető a nemzetiségek 1848-as tapasztalatai, sérelmei nélkül, hiszen a magyar államhoz való lojalitásuk változásainak magva még a forradalom és szabadságharc idején lett elvetve. A kérdés objektív vizsgálatát nehezítő okok között sorolta fel az előadó, hogy a párizsi békék hivatalos eszmévé emelték a Monarchiát megbélyegző „népek börtöne” jelzőt, mely az utódállamok legitimációjának fontos alapkövét alkotta, Magyarország pedig az elszenvedett területi veszteségek miatt nem tudott tárgyalatosan viszonyulni a kérdéshez. Brenner Koloman szerint az 1868-as nemzetiségi törvény pozitív megítélése csalóka, mert bár a nyugat-európai asszimilációs nyelvpolitikához képest valóban előremutató volt a magyar jogszabály, de mivel a nemzetiségi kérdést csak, mint nyelvhasználati kérdést kezelte, és a kisebbségek nemzeti jellegét tagadta az „egy

politikai nemzet” jegyében, a „behatároltan pluralista modell” már olyan belső feszítő erővé alakult, amely az antant nyomására a birodalmat szétrobbantó erővé tudott válni.

A „boldog békeidők” sok esetben a mai napig látható egyik jellemzőjét ragadta meg előadásában *Pintér Zoltán Árpád* (gimnáziumi tanár, Karcagi Nagykun Református Gimnázium), aki a dualizmus-kori városháza-építészetéről tartott előadást. A korszakra amúgy is jellemző polgárosodás és urbanizációs fejlődés a gazdasági konjunktúra időszakában Magyarországon megfelelési kényszerrel is találkozott. A hatalom a részben reprezentatív célú építészetten keresztül is demonstrálni akarta, hogy képes jólétet, modernizációt, nyugati típusú polgárosodást teremteni az „oszthatatlan és elválaszthatatlan” birodalomban. Emellett a nemesi vármegyék évszázados rendszerének átformálása, a középkori előzményekig visszanyúló kollektív nemesi jogok privilégiumainak lebontásával együtt járó bürokratikus horizontális és vertikális fejlődés is megkövetelte az új épületek, a jellemzően az alföldi szecesszió, vagy a historizáló eklektika jegyében elkészült város- és megyeházák elkészültét, melyek széles köréből a karcagi városháza építéstörténetét ismerhették meg konkrét példaként a jelenlévők.

A konferenciának helyet adó Hajdúnánás dualizmus kori múltjának egy szeletét ismertette *Csiszár Imre* (munkatárs, MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport), aki a helyi iparosság fejlődését mutatta be a korszakban. Mivel a város gazdaságát alapvetően a mezőgazdaság határozta meg, az iparosság mindig ehhez kapcsolódott, ennek kiszolgálására épült, ennek változásaitól függött. A korszak sokszorosan tekinthető a helyi iparban jelentős mérföldkőnek, ugyanis a fejlődés ekkor haladta meg a korábbi, háziipari kereteket, a céhes ipar a dualizmus időszakában adta át helyét az ipartársulatoknak, emellett megjelennek az első, modern gyáripari létesítmények is a városban. Míg a kisipart az egyre nagyobb szakosodás, az agrárium igényeitől való fokozatos távolodás, a polgári átalakulást jelző lakossági szolgáltatások iparágainak terjedése jellemzi, a gyáriparban megjelentek az exportra termelő vállalatok is, elég a korszakban virágkorát élő nánási szalmaiparra gondolni. A helyi iparostársadalom bemutatása azonban nem csupán a gazdaságtörténet szempontjából tanulságos. A közösség működésének ismertetése megmutatta, hogy a helyi iparosság tevékenységének szűken vett szakmájukon túli tevékenysége, a város közművelődési életében betöltött szerepe alapján a polgárosodás helyi motorját is képezték a nánási iparosok.

A kiegyezés, bár egy hosszú, békés gazdasági és kulturális fejlődés korszakát nyitotta meg, mind a kortársak, mind pedig az utókor számára vitatott megítélésű történelmi tett volt. A kiegyezés emlékezetéről, az elvtelen önfeladás, vagy reális kompromisszum álláspontjainak vitájáról szólt *Bödök Gergely* (ügyvezető, Clio Intézet) előadása, mely a Kossuth-Deák vita álláspontjainak ismertetésével kezdődött. Míg az Ausztriát önmagát túlélte, haladkó entitásnak látó Kossuth kérdése szerint „*Mi legyünk a máglya, melyen az osztrák sas megégettetik?*”, addig Deák azt vallotta, hogy a jelen figyelembevétele nélkül a bizonytalan jövőre alapozni a nemzet sorsát hibás döntés lenne. A kiegyezés megítélésének eldöntetlen vitája a Monarchia széthullása után is folytatódott. Szekfű Gyula a magyar közjogi fejlődés tetőpontjaként értékelte 1867-et, melynek lehetőségeit a kor politikai eliteje nem tudta kihasználni, mások, így Móricz Zsigmond, vagy Szabó Dezső azonban a „hazug önállóság narkózisa”-ként értékelték az eseményt. A második világháború után az elvtelen alku narratívája erősödött fel, amikor a monarchiaellenes, forradalmi hagyomány megtestesítőjét Kossuth személyében vélte felfedezni az akkori rendszer, így a forradalomhoz képest a kiegyezés leértékelődött. Osztozott a kiegyezés bírálatában Bibó István is, aki két félelembe merülő fél szükségszerűen zsákutcába torkolló alkotásának tekintette Deák

Ferenc közjogi művét. A kiegyezést reális kompromisszumként értékelő vélemények csupán az 1950-es évek végétől kaptak hangot.

A történetírói értékítéletek után a nemzetközi kapcsolatok fejezeteinek elemzése következett. *Schrek Katalin* (egyetemi tanársegéd, DE BTK Történelmi Intézet Egyetemes Történelem Tanszék) az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország balkáni partnerségének erősödését, majd felbomlását mutatta be a századforduló éveiben. Bár a két hatalom között a térség számos ellentét forrása volt, 1895 után mégis közeledés indult meg a birodalmak között, melynek során a bécsi és a szentpétervári vezetés a status quo politika hosszú távú alkalmazása mellett foglalt állást, mely kétoldalú megállapodást jelentett, összeurópai konszenzus nélkül. A Monarchia számára Bosznia-Hercegovina annexióját, Oroszország számára a tengerszorosok kérdésének számukra kedvező eldöntését célul kitűző összehangolt diplomácia Bosznia 1908-as, egyoldalúan, egyeztetés nélkül véghezvitt annexiója miatt dőlt össze, és a két birodalom egymástól való távolodása fokozódott.

Pallai László (egyetemi adjunktus, DE BTK Történelmi Intézet) a Monarchia háborúra történő gazdasági-pénzügyi felkészülését vizsgálta. A századforduló után, amikor már készen álltak a haditervek, kiépültek a szövetségi rendszerek, és a közvélemény támogatása is megvolt, a „pénzügyi harckészültség” kiépítésére tettek lépéseket a Monarchia vezetői, megteremtve a háború alatti kivételes pénzügyi rendelkezések jogi alapjait. A lehetséges módoszatok közül Ausztria-Magyarország az inflációt nem növelő adóemelések és különadók bevezetésének eszközét elvetette, és a jegybank szerepének erősítését, valamint a hadikölcsönök eszközét alkalmazták. Mivel legfeljebb 3 hónapos háborúval számoltak, különlegesebb rendelkezéseket, a gazdasági és pénzügyi élet rendjét gyökeresen megváltoztató intézkedéseket nem is terveztek. Az elhúzódó háború, melynek végére a korona értéke felét elveszítette, és a tervezett költségek sokszorosába került, alapjaiban borította fel az optimista terveket.

Mennyiben, és miért tekinthető Herczeg Ferenc *Bizánc* című drámája politikai állásfoglalásnak, a Monarchia bírálatának? Ezt a kérdést tette fel előadásában *Botos Máté* (tanszékvezető egyetemi docens, PPKE BTK Nemzetközi és Politikatudományi Intézet), melyben először az 1904-ben bemutatott darab megfogalmazódásának és bemutatásának belpolitikai kontextusát, az 1903-as obstrukciós válság időszakát ismertette. A darab elemzésére térve felvázolta, hogy bár a műben egyetlen konkrét utalás sincs a bemutatás korának mindennapjaira, mégis nehéz a drámában bemutatott Bizáncot másképp értelmezni, mint a kor Magyarországot, azaz a képmutató, korrupt, porhintéssel teli, önámító Bizánc felrajzolásával Herczeg Ferenc prófétai figyelmeztetést intézett a magyarsághoz. Az ezeréves császárságot szétfeszítő erők bemutatásával a szerző előrevetítette a Monarchia sorsát, a helyzet feloldhatatlanságát, a morális végromlást, bemutatva az államhoz és az uralkodóhoz való lojalitás teljes hiányát, amiből a dráma szerint egyenesen következik a birodalom bukása.

Az Osztrák-Magyar Monarchia végnapjai irodalmi megjelenítésének újabb fejezetét *Uri Dénes Mihály* (tanár, DE Hatvani István Szakkollégium) ismertette, aki *Tompa Andrea Fejtől s lábtól* című regényén keresztül Erdély elcsatolásának lélektani hatását mutatta be. A regény a „boldog békeidők” Kolozsvárának életét, a pezsgő kultúrát és az egyetem működését mutatja be kettős szemszögből, egy zsidó lány és egy református férfi orvostanhallgató szemén keresztül. A Trianont követő idők bemutatásának leírásával a szerző a magyar irodalomban korábban nem ismert érzékenységgel mutat rá az érintettek lelki traumájára.

A konferencia végére újra hajdúnánási témájú előadást hallhattak a megjelentek. *Nyakas Miklós* (történész, nyugalmazott igazgató, Hajdúsági Múzeum) az egyszerre országos és hajdúnemesi eredetű Nyakas-családot mutatta be. A família őseit Bocskai telepítette a városba, Nyakas István szerepel az 1702-es, legrégebbi hajdúösszeírásban is. A család több városi hadnagyot, esküdtet és szenátort adott Nánás városának. A dualizmus korában Nyakas Sándor néptanító volt a család feje, az életének és családjának dokumentumaiból és fényképeiből készült gazdag összeállítást, mintegy a családi fotóalbumot nézve a hallgatóság megismerhette az ősi família „boldog békeidőkben” élt tagjait, akik a korszak polgárosodó társadalmának megtestesítői is lehetnének.

Az Osztrák-Magyar Monarchia, bár megítélése első pillanatától fogva viták tárgya volt, 50 évig összetartott 50 millió embert, békét, gyarapodást, kulturális fejlődést biztosítva számukra. Bár számtalan problémával küzdött, a Monarchia sikerességét jól jelzi, hogy a széthullása utáni új rendet megalapozó párizsi békéknek feleannyi ideig sem sikerült fenntartaniuk a nyugalmat a térségben. A konferencián elhangzott megállapítások szerint gazdasági, pénzügyi tekintetben, de még a nemzetiségek együttélése vonatkozásában sem túlzás az egykor volt osztrák-magyar államalakulatot a modern európai egység egyfajta előképének értelmezni, különösen annak fényében, hogy minden meglévő és vitathatatlan hiányossága ellenére a Monarchia gyakorlatilag minden tekintetben sikeresebb volt, mint ami utána következett.